

vijeka, u nadolazećim veoma teškim 20-im i 30-im godinama ipak se više nije mogla dogoditi znatnija šteta za ovaj najzapadniji dio hrvatskoga korpusa. Usprkos egzodusu stotinjak tisuća Hrvata i Slovenaca, uglavnom istjeranih i prognanih iz zavičaja preko države granice, u tamo stvorenu Kraljevinu SHS, dostignuti stupanj hrvatske nacionalne svijesti više se nije mogao ugroziti ni u takvim, najtežim okolnostima. U tome i jest zaključna, kapitalna vrijednost čitaoničkoga pokreta Hrvata i Kvarnerskih otoka do 1918. godine, kada je te krajeve okupirala i zadržala Kraljevina Italija. Svojim dotadašnjim djelovanjem istarsko-otočna čitaonička društva/institucije - pa tako i pazinska - bitno su pridonijele da se trajnom održi svijest o hrvatstvu i o hrvatskoj pripadnosti ovoga područja.

Radovi u ovome pazinskome zborniku govore upravo o tim vremenima snaženja hrvatskoga političkog pokreta do te mjere da je s uspjehom do 1907. god. izjednačio pozicije s vladajućim talijanaško-talijanskim pokretom. Prilozi - rasprave, članci i napisi - različite kvalitete; ima ih znanstvenoga i stručnog sadržaja, a neki su i opće publicističke vrijednosti. Svaki prilog ima uvodni "Abstract" te sažetke na talijanskome i engleskom jeziku, a neki članci imaju i bilješke (fusnote). Usprkos različite vrijednosti priloga, zbornik je urednički dobro koncipiran, a svi članci donose i niz novih vijesti, podataka, komentara, analiza itd. Rezultat je to višedesetljetnih istraživačkih napora starijih znanstvenika i stručnjaka, ali treba naglasiti da ima priloga i mladih koji ozbiljnošću pristupa temama ne zaostaju za starijima. Neke polemičke note samo oživljuju teme i pridonose objašnjenju i razjašnjavanju određenih problema, nastojeći dati odgovore na pitanja postavljena još i ranijih desetljeća. Zanimljivo je da nema znatnijih razlika u pristupu problematici - otprilike joj se pristupa onako (gotovo jednako) kako se pristupalo istraživanju i koncipiranju tema i do velikih, zadnjih promjena 1990./91. godine. Iako je tema omeđena Hrvatskom čitaonicom i prošlošću grada Pazina autori su u znatnoj mjeri s pravom posegnuli i za materijalima o njegovoj okolici, a, naravno, nisu mogli mimoći ni opći, istarski kontekst onodobne povijesne situacije, kao ni šire okruženje, vezano uz austrijsko/njemačku višu upravu te uz talijanaško-talijansku pokrajinsku vlast. Pojedini radovi sadrže u sebi i šire ocjene situacije u kojoj se Istra nalazila u drugoj polovici XIX. i u počecima XX. stoljeća. Sve to podiže vrijednost ovoga opsegom gotovo enciklopedijskog izdanja, a i sadržajno značajnoga djela u novijoj hrvatskoj historiografiji.

Petar Strčić

DVE DOMOVINI/TWO HOMELANDS (Razprave o izseljenstvu/Migration Studies) 9. Ljubljana, ZRC SAZU, Inštitut za slovensko izseljenstvo, 1999, 262 strani.

V minulem letu je poteklo sto let odkar se je v Prapročah na Dolenjskem rodil slovensko-ameriški pisatelj Louis Adamič. Malo pred izbruhom prve svetovne vojne se je kot štirinajstleten kmečki fant podal "čez lužo" v širni ameriški svet, ki je že dolgo buril njegovo mladostniško domišljijo in v katerem je potešil svojo neizmerno radovednost za družbeno dogajanje v tej multikulturni in, kot je sam pravil, človeški džungli podobni stvarnosti. V tridesetih letih je, sredi največjih vladnih naporov za pretopitev milijonske priseljenške množice iz vseh koncev sveta v povsem nov, idealen ameriški narod, zaslovel kot socialno angažiran pisatelj in začetnik t.i. etničnih študij. Hkrati pa je s knjigo "The Native's Return", v kateri je opisal ponovno odkrivanje svoje stare domovine, ki jo je po 19 letih obiskal leta 1932, prodril tudi kot izvedenec za balkansko stvarnost. Dogajanju na tem delu sveta se je posvetil zlasti med drugo svetovno vojno in po njej, ko se je zavzemal za zbliževanje ZDA s Titovo Jugoslavijo. Zaradi te dejavnosti je nazadnje, 1951. leta, zagonečno izgubil življenje pod streli še danes neznane ubijalske roke.

Adamičevemu stotemu jubileju je posvečena tudi deveta številka revije Dve domovini / Two Homelands, ki jo izdaja Inštitut za slovensko izseljenstvo pri SAZU. Prinaša nam šest izvirnih prispevkov, ki osvetljujejo oziroma dopolnjujejo nekatere aspekte sicer že vsestransko dobro preučenega Adamičevega lika. R. Švent razmišlja o pomenu korespondence in dnevniških zapisov za pravilno razumevanje osebnosti intelektualcev. Ustavlja se ob nekaterih primerkih tovrstnega gradiva, ki razodevajo politične poglede mladega Adamiča, pisateljevo dokaj antipatično razmerje z E. Kocbekom, refleksije Adamičevega osnovnošolskega učitelja o razlogih pisateljevega obiska jugoslovanske domovine leta 1949 ter bolečino vidnega slovenskega predstavnika v ZDA ob vesti o Adamičevi nasilni smrti. Zelo zanimiv in mestoma pretresljiv je prispevek Adamičevega nečaka Tineta Kurenta o njegovem odnosu s stricem, katerega je s svojimi pismi od leta 1947 dalje seznanjal z zgodovino njihove rodbine. Iz tega pričevanja izstopa tragedija Adamičevega brata Anteja, ki je med vojno služil pri domobrancih in ga je stiska pred soočenjem z Louisom, filopartizanskim prvakom, privedla do samomora.

Adamičev najmlajši brat France piše o pisateljevih stikih s slovenskimi časnikarji in književniki, ki so se zanj začeli zanimati šele po izidu njegovih prvih dveh knjig (Dinamit in Smeš v džungli), čeprav je imel za sabo že vrsto angleških prevodov slovenske književnosti, med temi tudi Cankarjevega Hlapca Jerneja. Po prvih zvonečih odmevih v slovenskem časopisju in literarnih revijah se je ob obisku domovine Adamič osebno seznanil s slovensko literarno, umetniško in širšo in-

telektualno srenjo. Članek zgodovinarja B. C. Novaka pa je posvečen Adamičevim prizadevanjem za uradno priznanje Tita in NOB s strani ZDA. Predstavlja nam njegove poglede na povojno jugoslovansko ureditev, ki si jo je zamišljal kot kompromis med ameriško demokracijo in ruskim komunizmom, tako da bi Jugoslavija postala nekakšen povezovalni most med Vzhodom in Zahodom. V to smer je bila naravnana tudi njegova politična akcija, ki je pripomogla, da sta ameriška vlada in javnost brez velikega obotavljanja sledili angleški v priznanju NOB in njegove oblasti v Jugoslaviji.

Literarna zgodovinarica J. Petrič črpa iz Adamičevega prvega ameriškega obdobja, ko je kot prevajalec slovenske književnosti odigral vlogo posrednika med slovensko in ameriško kulturo. To je bila zanj tudi nekakšna šola ustvarjanja v angleškem jeziku in hkrati doba spoznavanja kontrastov v človeški družbi, ki jo je obravnaval v svojih prevodih. Pri prevajalskem delu si je Adamič privoščil dokajšnje odstopa od izvirnika in priredbe po okusu ameriškega bralca, tako da je včasih povsem spremenil sam značaj dela. Jubilejni tematski sklop o Adamiču zaključuje literarno-zgodovinski članek J. Žitnik, ki predstavlja pisatelja v vseh njegovih idejnih vlogah, in sicer kot velikega Slovenca in velikega Američana, kot pozornega opazovalca družbenega, političnega in kulturnega dogajanja, kot borca za velike ideale in poeta, ki je poredkoma, a zato nič manj globoko in prepričljivo ubesedil tudi ljubezensko čustvovanje. Avtorica analizira in povezuje prvine, ki so postale sestavni del njegove intelektualne drže in ki jih je črpal iz vrednostnega sestava obeh svojih domovin.

V drugem delu revije nas M. Dmrovšek seznani s spomenico, ki jo je izdala izseljeniška katoliška akcija iz Aumetza v Franciji leta 1931. Tamkajšnji slovenski katoliški voditelji so ob poslabšanju delovnih razmer in odnosov izseljencev z okoljem, kot posledice gospodarske krize, prosili jugoslovanske oblasti za ustrezno pravno-politično ureditev zaposlovanja jugoslovanskih državljanov v tujini. Memorandum je pomenil tudi reakcijo na vse večji vpliv levičarjev med izseljenci in izpostavljajal problem alkoholizma, moralne izprijenosti in ateizma. Sledi razprava A. Horvata o prizadevanjih slovenskih izseljencev v južni Ameriki za posredovanje materinsčine svojim v tujini rojenim potomcem. Ta prizadevanja tečejo že od leta 1933, ko so medvojni primorski emigranti začeli s tečajji slovenskega jezika. Ti so se kljub hvalevrednim naporom le s težavo nadaljevali in niso predstavljali dovolj močnega jezua pred asimilacijo. Uspešnejša je bila povojna politična emigracija, ki je imela v svoji sredi številan intelektualni kader in organizacijske izkušnje na šolskem področju, tako da ji je uspelo vsolati v slovenske tečaje kar 80% družin. Sicer pa se tudi ta emigracija zadnja desetletja sooča z upadanjem šolskega obiska in oddaljevanjem potomstva od slovenskega jezika, kar gre vzporedno s pojavom mešanih zakonov, padanjem rojstev, kulturnimi vplivi

okolja in asimilacijskimi težnjami. C. Kocjančič poroča o treh slovenskih priseljenjskih valovih v Kanadi in o različnih oblikah njihovega združevanja. Medtem ko je bila za politične begunce iz prvih let po 2. svetovni vojni značilna močna politična, kulturna in verska angažiranost, so bili poznejši in predvojni gospodarski priseljenci predvsem podjetniško naravnani in so razvili močno gospodarsko strukturo. Osamosvojitve Slovenije je po dolgi desetletjih ločevanja privedla do zbližanja in boljšega sodelovanja med stranema.

Psiholog J. Zalokar analizira nostalgčni odnos izseljenca tretje generacije do domovine svojih prednikov skozi literarni opus in religiozno misel nemškega pesnika, pisatelja in pastora poljskega porekla J. C. Biernatzkega. Razprava M. Bevc pa nam odpira pogled na pojav odliva "slovenskih možganov" v tujino, ki je bil v tem desetletju, tako v absolutnem kot relativnem merilu, med največjimi med desetimi državami vzhodne Evrope. Kot zadnjo prinaša deveta številka Dveh domovin predstavitev litovskega izseljenstva v Argentini izpod peresa antropologov M. Maffije, G. Morgante in M. Fore. Če naj se na koncu povrnemo k osrednjemu tematskemu sklopu, velja med informativnimi in recenzijskimi rubrikami opozoriti še na poročili o prireditvah v počastitev 100-letnice Adamičevega rojstva in o uspešnem mednarodnem znanstvenem simpoziju na temo "Intelektualci v diaspori", ki ga je za ta jubilej priredil Inštitut za slovensko izseljenstvo v dneh od 1. do 5. septembra lanskega leta v Portorožu.

Aleksej Kalc

Jurij Fikfak: LJUDSTVO MORA SPOZNATI SEBE.

Podobe narodopisja v drugi polovici 19. stoletja.

Ljubljana, 1999, 242 strani.

Jurij Fikfak je raziskavo narodopisnih prizadevanj časovno omeilj z letom 1843, ko so začele izhajati Kmetijske in rokodelske novice, in 1895-1896, ko so izšle Štrekljeve Slovenske narodopisne pesmi in Murkov narodopisni program v Letopisu Matice slovenske. Narodopisje je bilo eno bistvenih področij v Novicah, Slovenski bčeli, Slovenskem glasniku, ki so obvljavali spise poučnejše narave, medtem ko so bile tehtnejše razprave kasneje objavljene v Letopisu Matice slovenske, Kresu in Ljubljanskem zvonu. Ne smemo pozabiti, da je bilo od začetka izhajanja Novic l. 1843 na Slovenskem možno objavljati izključno v nemščini, v obdobju, ki ga raziskava zajema, pa se začne intenzivno objavljanje besedil v slovenskem jeziku.

Delo je obsežno, razdeljeno na štiri poglavja (Pred podobami, Žanri - prostori narodopisja, Dileme narodopisja, Epilog), katera vsebujejo več podpoglavij. Avtor poudarja, da ni njegov namen zapisati "pravo zgodovino etnologije ali njen zgodovinski pregled", pač pa gre